

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА дослідження проблем навчання, виховання і розвитку учнів гірських шкіл регіону Українських Карпат

Колектив дослідників комплексної проблеми “Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку”,

- **ґрунтуючись на:**

- Указі Президента України “Про невідкладні заходи щодо забезпечення та розвитку освіти в Україні”;
  - реалізації проекту Світового банку “Рівний доступ до якісної освіти”;
  - рішенні Колегії Міністерства освіти і науки України від 17 серпня 2006 р.
- КОНЦЕПЦІЯ Державної програми розвитку гірських територій українських Карпат на період до 2023 року,

Державна програму розвитку регіону Українських Карпат на 2020-2022 роки на виконання Указу Президента України та з урахуванням Концепції розвитку гірських територій українських Карпат,

- **виходячи з:**

- вимог міністра освіти і науки України, щодо врахування умов регіону Українських Карпат у розвитку школи, навчанні і вихованні учнів;
- рішення загальних зборів Академії педагогічних наук України і концептуальних положень доповіді Президента АПН України В.Кременя “Освіта і система виховання повинні переорієнтуватися на формування у людей “інноваційного типу культури”, зокрема про “психологічний супровід і підтримку людини на всьому її життєвому шляху”,

- **виконуючи:**

- основні вимоги Закону України “Про статус гірських населених пунктів в Україні” в частині соціальних обов’язків і прав (статті 5, 6);
- зобов’язання України щодо виконання “Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат”, ратифікованої Законом № 1672 – IV від 07.04. – 2004 р. в частині статті 5, п. п. 1, 2 про особливі екологічні та соціально-економічні умови Карпат та їх гірських екосистем, що є вигідним для місцевого населення; статті 11 – про культурну спадщину та традиційні знання; статті 13 – про підвищення екологічної обізнаності та освіти, розробив “Орієнтовну тематику наукових досліджень проблем навчання, виховання та розвитку учнів гірських шкіл”.

“Орієнтовна тематика” включає такі основні напрями досліджень роботи гірської школи:

- екологічний та природоохоронний;

- розумове виховання та розвиток учнів гірських шкіл і формування у них наукового світогляду;
- морально-духовне виховання учнів гірських шкіл;
- використання ландшафтно-естетичного потенціалу Карпатських гір;
- психологічні аспекти розвитку особистості учнів гірських шкіл;
- виховні та розвивальні можливості трудової діяльності учнів гірських шкіл;
- фізичне виховання та безпека життєдіяльності дітей у горах;
- особливості роботи учителів у гірських школах;
- школознавчі проблеми.

1. Екологічний та природоохоронний напрями:

- екологічне виховання учнів гірських шкіл у відповідності до положень Альпійської та Карпатської конвенцій щодо захисту та сталого розвитку гір;
- робота гірських шкіл із природоохоронного виховання учнів;
- перехід від аграрного до промислового виробництва та послаблення впливу природного середовища на розвиток людини і його наслідки;
- формування у школярів правильних понять про взаємозв'язок і взаємозалежність між людиною і природою;
- традиції раціонального природокористування горян і їх використання у навчально-виховній роботі школи;
- природоохоронні ідеї в працях видатних (відомих) учених (варіанти – українських, зарубіжних учених; педагогів, психологів, географів, етнологів, природознавців тощо) і їх впровадження в діяльність гірських шкіл;
- використання школою виховних і розвивальних можливостей рекреаційного лісокористування в Карпатах.

2. Розумове виховання та розвиток учнів гірських шкіл і формування у них наукового світогляду:

- самосвідомість та інвайронментальний світогляд (сприймання довкілля) учнів гірських шкіл;
- стереотипи поведінки учнів у гірських умовах проживання та врахування їх у процесі навчання, виховання і розвитку школярів;
- розвивальні можливості гірського середовища;
- раціональне пристосування до природного середовища і його вплив на розвиток дітей-горян (раціональність житла, приміщень для тварин); залежність народних промислів від умов проживання; особливість обробітку невеликих ділянок родючої землі тощо);
- вплив шкільного навчання на зміну традиційних уявлень дітей-горян про гірське середовище, його значення та потенційні можливості;
- спрямованість навчально-виховного процесу на поглиблення розуміння учнями значення природного та соціокультурного гірського середовища для життя і діяльності людей;
- вплив освіти, навчання і виховання на подолання консервативних феноменів у дітей-горян;

- негативні звички і форми поведінки у дітей-горян і їх подолання в навчально-виховному процесі;
- формування в учнів усвідомлення їх єдності з гірською територією та формування в них правильних понять щодо взаємозв'язків і взаємозалежностей між людиною і природою (показати, чим обумовлені види діяльності горян, умови і засоби життя; розумне використання жителями гір природного середовища і природоохоронна діяльність людини);
- роль і місце сім'ї і школи в процесі формування в учнів правильних понять про систему життєзабезпечення в горах;
- робота гірських шкіл з виявлення і розвитку обдарованих учнів (варіанти – молодшого, середнього, старшого шкільного віку; наукові гуртки, об'єднання за інтересами, змагання, олімпіади, Мала академія наук тощо);
- використання в школі впливу гірського ландшафтно-природного довкілля на розвиток учнів (розумового, морального, трудового, естетичного, фізичного – за вибором);
- формування в учнів гірських шкіл понять про різноманітність, багатство і значення в житті людини флори і фауни Карпат;
- робота вчителів гірських шкіл з розвитку мовлення учнів у діалектних умовах різних етнічних груп;
- розвивальне навчання учнів початкових класів гірських шкіл (варіанти – повнокомплектні, малокомплектні ЗОШ - I ст.; класи-комплекти, класи з малою наповненістю тощо);
- просторова мобільність учнів гірських шкіл.

3. Морально-духовне виховання:

- духовність горян і її вплив на моральне виховання учнів гірських шкіл. Джерела та особливості вірувань, моральності, релігійності. Використання їх у виховній роботі в школі;
- особливості впливу гірського середовища на зміст, форми і методи виховання школярів (варіанти – молодшого, середнього, старшого шкільного віку – за вибором);
- вплив ландшафтно-географічного середовища на морально-духовне виховання учнів та формування їх особистості;
- цінності горян і їх формування в учнів (варіанти – духовні, громадянські, загальнолюдські, патріотичні, естетичні тощо);
- видатні та відомі люди Українських Карпат. Вплив умов проживання і діяльності на процес їх розвитку і становлення (варіанти – зібрання характерологічних даних про видатних і відомих людей у кожному гірському районі окремо: Путильському, Вижницькому, Верховинському, Рахівському, Міжгірському, Рожнятівському, Долинському, Надвірнянському, Косівському, м. Яремчі, Болехові та інших гірських районах – за вибором);
- відображення моральних цінностей горян у фольклорі;
- особливості говірок горян як вияву етнічної самобутності.

4. Естетичне виховання на основі ландшафтного потенціалу Карпатських гір:

- використання ландшафтно-естетичного потенціалу Карпатських гір в естетичному вихованні учнів;

- природні й окультурені ландшафти та їх використання для духовно-культурного та естетичного розвитку учнів гірських шкіл;
- виховні можливості традиційних народних ремесел, декоративно-прикладного мистецтва горян в естетичному вихованні учнів;
- залучення учнів гірських шкіл до традиційних декоративно-прикладних видів народної творчості – один з основних шляхів їх естетичного і трудового розвитку;
- художня, декоративно-прикладна, народно-поетична творчість учителів і учнів гірських шкіл і її використання у навчанні й вихованні дітей.

5. Психологічні аспекти розвитку особистості під впливом гірського середовища:

- просторова мобільність учнів гірських шкіл і її розвиток (сприймання довкілля, орієнтування на місцевості, переходи та ігри, пов'язані з розвитком просторових уявлень, знань та умінь). Формування просторової мобільності у виховній роботі школи (позакласні, позашкільні заходи тощо);
- характерні особливості відпочинку, ігор та забав дітей у сім'ях горян і їх урахування в організації дозвілля учнів у школі;
- стереотипи поведінки учнів в гірських умовах проживання та врахування їх у процесі навчання, виховання і розвитку школярів (міжпоколінні інформаційні зв'язки-традиції; типові звички, що передаються з покоління в покоління; зміни стереотипів під впливом освітньо-соціальних та природних чинників);
- послаблення зв'язків учнів із природою і його наслідки для розвитку особистості дитини. Негативні наслідки для розвитку (трудового, морально-духовного, естетично-емоційного, фізичного тощо – варіанти за вибором) особистості дитини;
- особливості територіальних зв'язків у горах (віддалі, рідкорозселеність, річки, круті спуски й обриви, хребти і бездоріжжя) та їх вплив на психіку людей і консервацію локальної традиційної культури;
- рідкорозселеність та її вплив на розвиток особистості школярів (перебування дітей поза дитячими колективами, серед дорослих; особливість психіки жителів віддалених ділянок; розселення як просторовий вияв специфіки природних умов, господарювання і виховання дітей тощо);
- робота школи з формування в учнів правильного розуміння впливу природних і соціокультурних чинників на становлення системи життєзабезпечення гірського населення. Активна діяльність дітей та молоді в процесі системи життєзабезпечення.

6. Трудове та економічне виховання в гірських школах:

- виховні та розвивальні можливості діяльності учнів у гірській місцевості (варіанти за вибором – навчальної, трудової, спортивної, художньо-естетичної тощо);
- вплив традиційного природокористування горян на розвиток особистості учнів (як використовує школа у навчально-виховній роботі такі традиційні види природокористування, як лісонасадження та лісокористування; заготівля лікарських рослин, ягід, грибів; традиційне розведення тварин і використання продуктів тваринництва, сінозаготівля тощо. Залучення дітей до згаданих видів діяльності. Усвідомлення учнями життєвої необхідності раціонального й охоронного використання природних ресурсів);

- формування в учнів гірських шкіл навичок виконавчості і відповідальності в процесі трудової діяльності;

- аналіз причин спільного і відмінного в трудовій діяльності та господарюванні (варіанти – у вихованні дітей, звичаях, традиціях, творчості тощо) різних гірських районів та населених пунктів. Пояснення учням причин цих подібностей і відмінностей;

- робота сім'ї і школи з формування в учнів знань, умінь і навичок життєзабезпечення в гірському середовищі (варіанти: використання досвіду минулих поколінь та досягнення сучасної науки для покращення життя за рахунок ресурсів гірського середовища; формування в учнів понять про виробничу діяльність у горах, трудову кооперацію, традиції розподілу та споживання; просторова взаємодія, розселення та розміщення продуктивних сил тощо).

7. Фізичне виховання та безпека життєдіяльності дітей у горах:

- гірські санаторні школи як інтеграційна форма оздоровлення і навчання дітей (варіант – порівняльна характеристика українських та європейських шкіл такого ж напрямку діяльності);

- робота гірської школи з безпеки життєдіяльності дітей у горах та профілактика травматизму серед учнів;

- оздоровчі можливості Карпатських гір і їх використання для зміцнення здоров'я і розвитку дітей (варіанти – оздоровчо-випереджувальне навчання; оздоровчо-сезонна робота школи; оздоровчо-профільне навчання тощо);

- санітарно-гігієнічні умови навчання дітей у гірській школі Українських Карпат і їх вплив на розвиток та стан здоров'я дітей;

- типові захворювання учнів гірських шкіл та їх профілактика.

8. Особливості роботи вчителів у гірських школах:

- проблеми психічної адаптації вчителів – вихідців з низинних районів – до гірського середовища проживання і праці;

- підготовка вчителів у вищих навчальних закладах до використання особливостей гірського середовища та життєдіяльності горян у навчально-виховному процесі (зв'язок змісту, форм і методів навчання і виховання з географічним та соціально-економічним середовищем, в якому навчаються діти);

- дистанційне навчання як перспективна форма впровадження інновацій в навчальний процес гірських шкіл;

- використання сучасних засобів комунікації для подолання природних бар'єрів гір у спілкуванні, доступі до інформації та розвитку особистості учнів;

- урахування вчителями і вихователями особливостей виховання дітей в сім'ях горян у виховній роботі;

- проблеми взаємовідносин у малочисленному (невеликому, “замкнутому”) колективі гірської малокомплектної школи (психолого-педагогічний аспект взаємовідносин у педагогічному, учнівському колективах та між цими колективами);

- використання на уроках близької дітям гірської тематики для підвищення ефективності розвитку учнів;

- гори і їх місце в змісті шкільного навчання і виховання учнів (варіанти – на уроках, у позакласній та позашкільній роботі; у профільності навчання тощо);

– врахування особливостей гірського середовища в процесі (варіанти – розумового, трудового, морального, естетичного, фізичного, екологічного, правового тощо) виховання;

– порівняльне вивчення досвіду роботи гірських шкіл Українських Карпат з досвідом роботи таких же шкіл в інших європейських країнах (варіанти – організація роботи школи, процеси навчання і виховання тощо).

9. Управлінські проблеми гірських шкіл:

– вплив гірського середовища на організацію освітнього процесу (варіанти: в ЗЗСО, малокомплектних школах з 1-2 вчителями тощо);

– особливості впливу гірського середовища на навчання і виховання учнів з особливими освітніми потребами;

– порівняльне вивчення досвіду з природоохоронної роботи ЗЗСО гірських районів;

– особливості методичної роботи в гірських школах та її спрямування на запобігання передчасного фахового та морально-психологічного “старіння” вчителів;

– психологічна підтримка і супровід дітей з багатодітних і малозабезпечених гірських сімей;

– організація навчального процесу в гірських школах в екстремальних умовах: в період затяжних дощів; снігових заметів та сходження снігових лавин; вітровіїв та вітровалів тощо.

Перелік тем, що входять до єдиного комплексу “*Вплив гірського (природного і соціального) середовища на розвиток дітей через навчання і виховання*” можна було би продовжити.

Варто окремо виділити тематику порівняльного вивчення досвіду роботи гірських шкіл у країнах Європи: Польщі, Словаччині, Румунії, Угорщині, Чехії, Сербії, Чорногорії, Австрії, Швейцарії, Італії, Іспанії, Балканських країн та ін.) і шкіл України.

Де б не були гори – в Австрії чи Україні, Румунії чи Словаччині, Польщі чи Іспанії, вони однаково впливають на людину. В усіх країнах гори – це регіони помірного чи уповільненого розвитку, приблизно однакового способу ведення господарства, подібних звичаїв, що неминуче відбивається на розвиткові і становленні особистості учня.

Вивчити і пізнати, навчатись використовувати і керувати цими впливами, поставити їх на службу розвиткові учнів – таке завдання дослідників, батьків, учителів. Низку тем чи їх варіантів можна рекомендувати студентам для дипломних і магістерських досліджень.

З орієнтовною тематикою ознайомлені вчителі та організатори освіти гірських районів Карпат – Верховинського, Косівського, Богородчанського, Рожнятівського (Івано-Франківська область), Рахівського, Воловецького Міжгірського (Закарпатська область), Путильського, Стороженецького, Вижницького (Чернівецька область).

***Пропонована для досліджень тематика не претендує на вичерпність і всеохопність. Вона є орієнтовною і може бути конкретизована в залежності від регіональних умов та особливостей, в яких живуть і навчаються учні і працюють вчителі, типу школи, складу педагогічних кадрів, конкретних освітньо-виховних завдань, які розв’язує школа, тощо.